

Rawls en Nozick

Antoon Vandavelde
Hoger Instituut voor Wijsbegeerte
KU Leuven
Antwerpen, 16/11/2022

Drie vragen

1. Gaat het hier om een theorie van **sociale rechtvaardigheid**?
2. Vanuit welk **mensbeeld** werd deze theorie opgesteld?
3. Wat zegt de auteur over het **eigendomsrecht**?

John Rawls 1921 - 2002

- 1971: *A Theory of Justice*
- Poging om het utilitarisme te vervangen als de meest vooraanstaande alomvattende politieke en morele filosofie
- Rechtvaardige maatschappij denken los van Marxistische traditie
(alhoewel Marx zelf nogal positivistisch was en geen ontwikkelde theorie van RV heeft ontwikkeld)

1993: *Political Liberalism*, Columbia UP.

1999: *The Law of Peoples*, Harvard UP (over international RV)

2001: *Justice as Fairness – A Restatement*, Harvard UP. (aanbevolen)

Context: Normatieve Politieke Filosofie

- Angelsaksische traditie is **expliciet normatief** $\leftrightarrow$ Franse traditie meer historiserend, probeert te begrijpen wat is, hoe dat gegroeid is of samenhangt
- Naast of zelfs tegen de **Marx – Nietzsche - Foucault** traditie, die overal machtsstrategieën ontwaart: ethiek als ideologie, verhuult het eigenbelang
- Tegen de sofisten die rechtvaardigheid definiëren als het belang van de machtigen
- Ethicus is niet cynisch, staat aan de kant van Socrates

Sociale of kosmische rechtvaardigheid?

- Griekse *Diké*: ziekte, catastrofes, oorlog en geweld, plotse dood als kosmische onrechtvaardigheid
 - ↔ *Rawls*: RV als eerste deugd van sociale instituties
- Alleen instituties corrigeren of ook de natuur?
- (Rechtvaardige) instituties geven antwoord op de natuurlijke contingenties. Maar hoever moeten we daarin gaan?
- Bijv. ongelijke levensverwachting man-vrouw

Distributieve RV

- Over de verdeling van lusten en lasten binnen sociale instituties
- Microniveau: binnen de familie-gezin
- Mesoniveau: **lokale RV** (Walzer en Elster): RV binnen instituties zoals school, gezondheidszorg
- Macroniveau: **sociale RV** (binnen staten)
- Supranationaal niveau: **internationale RV** – tussen staten
- Wereldwijde of **kosmopolitische RV**: tussen mensen of wereldburgers

RV volgens Rawls

- Maatschappij als verzameling **sociale posities**, sommige meer of minder geprivilegieerd, andere achtergesteld: die bepalen de legitieme verwachtingen die een mens mag koesteren in zijn leven, wat voor hem/haar bereikbaar is
 - RV gaat over de **basisstructuur** die die posities bepaalt, de meest fundamentele structuren die de verdeling van lusten en lasten, rechten en plichten in een maatschappij bepalen
 - Rawls gaat ervan uit dat het de maatschappij is die de posities van de individuen bepaalt.
- = holistisch mensbeeld, structureel denken

Cooperativisme

- Min of meer economistische opvatting

Cfr. De speldenfabriek van **Adam Smith**: de kwestie vd RV stelt zich bij de verdeling van het surplus geproduceerd door maatschappelijke coöperatie,

- Verdeling van **primaire goederen**, 'all purpose means', goederen die men nodig heeft wat men verder ook ambieert in het leven (cfr. antiperfectionisme)
- **Grondwettelijk** eerder dan wettelijk niveau

Drie principes

1. Elke persoon moet een gelijk recht hebben op het meest uitgebreide systeem van basisvrijheden dat verenigbaar is met gelijkaardige vrijheden voor alle anderen (principe van **gelijke basisvrijheden**)
2. Sociaal-economische ongelijkheden moeten zo worden ingericht dat ze
 - a. verbonden zijn met ambten en posities die toegankelijk zijn voor allen (principe van eerlijke **kansengelijkheid**)
 - b. zoveel mogelijk voordeel brengen voor de minst bedeelden (**verschilprincipe**)

Drie principes

1. Maximale gelijke **basisvrijheden** voor iedereen
2. Sociaal-economische ongelijkheid is toegelaten als
 - a. verbonden met **kansengelijkheid** (bij gelijke competentie)
 - b. Maximaal in het voordeel van de zwaksten (**verschilprincipe**)

Lexicografische ordening vd principes

- (1) heeft voorrang op (2): de vrijheid ve persoon mag alleen worden ingeperkt door de vrijheid ve andere persoon
- (2a) heeft voorrang op (2b): kansengelijkheid heeft voorrang op het verschilprincipe
- Voorrang van rechtvaardigheid op efficiëntie en welvaart

Hoe die principes verantwoorden?

1. Door reflectie over notie van gelijkheid:
invulling van intuïtieve idee van gelijkheid,
maar dan reële, niet louter formele
gelijkheid
2. Vanuit 'oorspronkelijke positie'

Eerste principe

Drukt fundamentele waarde van vrijheid en gelijkheid van alle mensen uit.

Kantiaans van inspiratie: respect voor **burgerrechten** als uitdrukking van **menselijke waardigheid**.

Vorrang van **klassieke burgerrechten**: vrijheid van denken en van geweten, politieke vrijheden (stemrecht en recht op deelname aan politieke leven), vrijheid van vereniging, respect voor de fysieke en psychische integriteit van persoon, respect voor rechtsstaat. (J. as F., 44)

Uitdrukking van respect voor de mens als morele persoon

Mensen zijn morele persoonlijkheden

Gekenmerkt door twee morele vermogens:

1. **Zin voor rechtvaardigheid**
2. Capaciteit om **eigen opvatting vh goede** te ontwikkelen: verbonden met omvattende religieuze, filosofische en morele doctrines

(1) verenigt mensen, (2) verdeelt hen.

De principes van RV moeten een **overlappende consensus** uitdrukken.

Liberaal opvatting: niet-perfectionistisch

De maatschappij mag geen specifieke opvatting vh goede opleggen aan zijn burgers → respect voor privacy

Liberalisme als anti-perfectionisme

- Rechtvaardige instituties als achtergrondstructuur op basis waarvan individuen op hun eigen manier hun geluk kunnen nastreven
- Verschil tussen 'the right' en 'the good', publieke en private sfeer
- Maar kunnen zachte vormen van paternalisme niet worden verantwoord?
- Cfr. **Nudging** – libertair paternalisme
- Of zachte vormen van paternalisme, bijv. om ons economisch systeem duurzaam te maken

Pr (2a): Kansengelijkheid

- **Reëel of louter formeel?**

drukt reeds een heel sociaal programma uit.

- Die eerste twee principes samen komen overeen met de libertarische opvatting.
- Maar volgens R is dit nog onvoldoende als theorie van RV.:
Kansengelijkheid houdt bijvoorbeeld geen rekening met verschillen in natuurlijke talenten
- Moet dus worden aangevuld met **verschilprincipe**

Verantwoordelijkheidsgevoelige RV

- Correctie van ongelijkheden – contingenties, waaraan mensen zelf niets kunnen doen:
 - Afkomst, familiale achtergrond
 - Genetische begaafdheid en handicaps
 - toevallige gebeurtenissen als ongevallen...

Maar geen volstrekte gelijkheid van inkomen of vermogen.

Idee dat ongelijkheid van social-ec voordelen slechts verantwoord is als dat de armsten in een betere sociale positie brengt.

Inspanning belonen

→ **kansengelijkheid** eerder dan gelijkheid van resultaten

Als iedereen even veel verdient, zullen slechts een kleine kern van intrinsiek gemotiveerden werken en zich inspannen.

Leidt dit tot meritocratie? En is dat dan rechtvaardig?

Wat als kansengelijkheid tot heel ongelijke resultaten leidt?

Is bereidheid tot inspanning niet genetisch bepaald, of bepaald door stimulerende omgeving?

Antwoord ligt in Rawls' derde principe

Contractualistische rechtvaardiging vd RV-pr

- Mensen zouden tot die RV-principes komen in de **oorspronkelijke positie**, 'behind a veil of ignorance'.
- Oefening van de **verbeelding**: tussen haakjes zetten van de feitelijke eigen positie in de maatschappij – Stel dat ik niet wist of ik blank of gekleurd ben, goede of minder goede genen heb, man of vrouw ben,... hoe zou ik dan willen dat een rechtvaardige maatschappij eruit zou zien?

→ **Maximinregel**

Contractualistische traditie

- Stel dat we ons in een voor-maatschappelijke positie bevonden, zouden we dan willen leven in de maatschappij zoals we die kennen?
- Natuurtoestand vervangen door original position
 - Keuze onder onzekerheid
 - Maximin, voorzichtigheidsregel: maak de slechtst mogelijke positie toch nog zo goed mogelijk
 - de drie principes van RV

Tegen het utilitarisme

1. **Gelijke burgerrechten** tegen de mogelijkheid om individu of minderheid op te offeren voor goed van het geheel (is ook inperking van de democratie)
2. Niet het algemeen belang, maar het belang van de **zwaksten** staat voorop in (2b)
3. Belangen gemeten niet in nut, wel in hoeveelheid **primaire goederen**: goederen die iedereen nodig heeft, wat hij verder ook wil in zijn leven (nodig voor een leven met zelfrespect)
4. **Contractualistische** rechtvaardiging: oorspronkelijke positie → **Maximin**

Links en rechts rawlsianisme

- Relatieve vaagheid als sleutel voor success van Rawls' *Theory of Justice* (1971)?
- Voorrang voor de armsten appeleert aan christenen en sociaal-democraten
- **Rechts Rawlsianisme**: markteconomie voldoet reeds aan verschilprincipe (McCloskey)
- **Links Rawlsianisme**: maximale versie van verschilprincipe impliceert overheidshandelen

Welke beleidsimplicaties?

- Rawls tegen welvaartsstaat omdat die ongelijkheden pas achteraf corrigeert (toch geadopteerd door social-democraten en 'liberals')
- Voor '**property owning democracy**': herverdeling bij de start!
- Gelijke kansenbeleid zeer breed ingevuld, maar vrijheid om die kansen al dan niet maximaal te gebruiken
- Drastische erfenisbelasting!

Van Parijs

- De notie van 'sociale positie' is te rigide in een snel veranderende wereld
- Maximeer de giften aan de zwaksten in de maatschappij / wereld
- Egaliseer de reële gelijkheid van alle mensen
- **Basisinkomen** als best denkbare implementatie van verschilprincipe

Kritieken op Rawls

1. **Vaagheid** (zie hoger)
2. **Cirkelredenering** (Ricoeur: 'le cercle de la demonstration')

Original position drukt waarde van gelijkheid uit, en dat geeft dan ook relatief egalitaire principes als uitkomst

Maar dat is niet erg: beide rechtvaardigingen van de principes van RV verwijzen naar elkaar.

Is dus geen neutrale of onpartijdige theorie: oorspronkelijke positie expliciteert het ethos van een liberale maatschappij met gelijkheid als basiswaarde

Kritieken op Rawls

3. Individualisme? Sandel: 'disembedded individual'

Neen. Oorspronkelijke positie is een methode om te komen tot principes van RV die een overlapping consensus uitdrukken onder mensen die de fundamentele gelijkheid van alle mensen voorstaan, geen substantieve theorie van wat een mens is

4. Cooperativisme als vooronderstelling: maar wat met mensen die niet of nauwelijks kunnen deelnemen aan de creatie van rijkdom?

Kritiek op de integratie van gehandicapten in Rawls' theorie

- Rawls: hun belangen worden opgenomen op wetgevend vlak, eerder dan op grondwettelijke vlak
↔ Nussbaum: dat is niet elegant!
- Gelijkaardig probleem voor gemarginaliseerden van de wereldeconomie, de schipbreukelingen van de ontwikkeling

5. RV binnen één land?

- Rawls: de basic structure is nationaal.

↔ Pogge, Beitz en anderen: de BS is nu wereldwijd → de pr. van RV, inclusief verschilpr moeten wereldwijd worden toegepast.

- Rawls: Internationale ipv kosmopolitische RV

Wereldgemeenschap bestaat uit staten en zijn doel is vrede, niet RV

+ belang van **pluralisme**, ook op wereldvlak

Rawls over internationale RV

4 soorten landen ('peoples')

1. **Liberaal** maatschappijen: democratie en mensenrechten
2. **Fatsoenlijke niet-liberaal** maatschappijen: mensenrechten en invloed van volk op regering
3. **Schurkenstaten**: te bestrijden, met sancties en zelfs gewapende humanitaire interventies
4. **Arme landen 'burdened peoples'**: te helpen tot op het punt waar ze in staat zijn om fatsoenlijke instituties in te richten en te handhaven

Kritiek: dit is te weinig genereus!

Robert Nozick(1938 – 2002)

- *Anarchy State and Utopia*, Basic Books, 1973
- *Philosophical Explanations*, Harvard UP, 1981.
- *The Examined Life – Philosophical Meditations*, Simon and Schuster, 1990. (zelfkritiek: komt gedeeltelijk terug op zijn theorie uit *Anarchy...*)

Onzichtbare handdenken

- Tegen social contract: kan altijd worden geherformuleerd.
- En dat hebben liberale denkers gedaan, tot ze uitkwamen bij een welvaartsstaat.
- Voor vrij absolute vrijheid: een maatschappij die resultaat is van vrije ruil.

Probleem met klassieke liberalism van Adam Smith en co

- Een theorie van de markt, maar geen theorie van de staat.

→ Legitimatatie van een reeks overheidsinterventies, zoals:

Basisopleiding voor kinderen van lagere standen,

openbare werken,

defensie,

correcte rechtsbedeling,

goede competitieve ordening van markten

- Idee dat de staat moet ingrijpen bij marktfalen

Maar geen nauwkeurige, theoretisch te verantwoorden grens markt - staat.

Libertarisme

Tegen expansionisme van herverdelende welvaartsstaat

Argumenten voor ongelimiteerd kapitalisme

1. Productiviteit (utilitarisme)
2. Minimiseren van gevaar van tirannie (Hayek)
3. De vrije markt is intrinsiek rechtvaardig – herverdelende belastingen zijn diefstal – intrinsiek slecht omdat ze het eigendomsrecht (en daarmee de mensenrechten) schenden (Nozick)

Een 'entitlement theory of justice'

3 principes:

1. Wat rechtvaardig is verworven kan vrij worden getransfereerd (transfertprincipe: vrije ruil)
2. Principe van rechtvaardige initiële toeëigening
3. Principe van rechtzetting van onrechtvaardigheden (d.i. schendingen van pr 1 of 2): correctieve rechtvaardigheid

'From each as they choose, to each as they are chosen' (mits respect voor principe 2)

Het debat

- Nozick: voor een minimale staat die niet meer doet dan het eigendom te beschermen – nachtwakersstaat
geen publiek onderwijs of gezondheidszorg
Geen overheid die zorg draagt voor parken, wegen en transportsysteem
- ↔ Rawls en Dworkin: zwaksten (door natuurlijke of sociale factoren benadeeld) niet laten creveren omdat ze niets te bieden hebben op de vrije markt!

Twee argumenten

1. Intuïtief: vrije uitoefening van eigendomsrechten is aantrekkelijk
2. Filosofisch: **absoluut eigendomsrecht** afgeleid van **zelfbeschikkingsrecht**

= libertaire interpretatie van de idee dat mensen als gelijken moeten worden behandeld

Cfr. Locke's theorie van de natuurtoestand

Natuurtoestand als markt

- Natuurlijk recht op zelfbehoud en op de producten van zijn arbeid
- Staat zal spontaan ontstaan als resultaat van vrij handelen van individuen (onzichtbare hand) – tegen anarchisme
- Spontane vorming van associaties van wederzijdse bescherming voor oplossen van interne en externe conflicten

Maar vrijbuitersprobleem! → Monopolievorming!

- → overheersend beschermingsagentschap (= **ultra-minimale staat**)

Minimale staat

- Echte staat heeft monopolie van legitieme geweld op een bepaald territorium, maar in ultraminimale staat is er nog het probleem van de **hardnekkige buitenstaanders**: Hoe probleem van private rechtspleging indijken?
 - Redenering over verbod, compensatie en risico
- Wat met vreeswekkende handelingen?
- Schadeloosstelling, maar die belet alleen dat een partij slechter af wordt dan andere.
- → Verbod, dat toch geen schending van de vrijheid is, als het wordt gecompenseerd! Hoe?
- Gratis bescherming van dominant beschermingsagentschap

Minimale staat

- Beschermt ieder die zich op het territorium bevindt, ook buitenstaanders en armen die niet willen of kunnen betalen
- Maar niet uit te breiden zonder de principes van zijn constructie te schenden: alleen herverdeling vanuit compensatiebeginsel, niet vanuit algemene ethische beschouwingen over distributieve rechtvaardigheid

Tegen 'patterned distribution'

- Ruilrechtvaardigheid, geen distributieve rechtvaardigheid
- Ruil is gelijk als hij vrij is en vertrekt van een rechtvaardige uitgangssituatie.
- Rechtvaardig is resultaat van faire procedure (vrije markt)

Wilt Chamberlin

Handhaven van een bepaald verdelingspatroon vereist eindeloze overheidsbemoeienis, zelfs verbod om te geven!

Nozick aanvaardt alleen **absoluut eigendomsrecht**: 100 % of 0 % inkomensbelasting

Afgeleid van absoluut **zelfbeschikkingsrecht**, Nozick's vertaling van het kantiaanse principe dat mensen steeds als doel, en niet louter als middel mogen worden genomen

Is misleidend.

Er wordt geen rekening gehouden met ongelijke omstandigheden waarin mensen leven

Talenten

- Nozick: product vd getalenteerden mag niet worden afgenomen om aan de zwaksten te geven.
- Rawls betwist niet dat de mens eigenaar is van zijn talenten, maar de opbrengst ervan moet niet per se naar de eigenaar gaan.

Talenten zijn onverdiend – behoren tot omstandigheden, moeten dus ook de zwaksten tot voordeel strekken.

- Recht op zichzelf impliceert geen absoluut recht op externe middelen

Andere kritieken op Rawls

1. Een staat zonder politiek:

geen publieke ruimte,

geen volksvergadering of parlement, alleen rechtsstaat,

geen integratie van de dimensie van conflictualiteit

Theorie van de democratie vervangen door markttheorie

Burger wordt klant

Consumentensoevereiniteit in plaats van politieke vrijheid

Andere kritieken op Rawls

2. **Logische kritiek** op de argumentatie

- Moet de markt van de bescherming noodzakelijk tot monopolisatie leiden?
- Waarom geen staten met wisselende grenzen en inwonersaantallen met inwoners die stemmen met de voeten?

(antwoord: omdat de concurrentie onder staten zo onvolmaakt is)

3. Is het beeld van de **lockeaanse natuurtoestand** als vrije markt wel consistent? Veronderstelt dit niet reeds een staatsorde?

4. Was de oorspronkelijke toeëigening wel rechtvaardig?

- Meestal op basis van macht en dus illegitiem, zelfs voor Nozick: zijn theorie kan dus bestaande toestand moeilijk legitimeren.
- Van Parijs: Gegarandeerd **basisinkomen** ter compensatie voor confiscatie van de vrijheid om te jagen, vissen, vruchten te plukken, turf te steken, brandhout te hakken, vee te laten grazen op de gemene gronden
- Hillel Steiner's links libertarisme!

5. Tegen dilemma van staat en markt.

Tegen socialisme met nadruk op overheid en
libertarisme met nadruk op socialisatie door markten,
herwaardering van **meso**-niveau: het goede leven – de
zin van ons leven ook - hangt af van de kwaliteit van
onze relaties met vrienden en familie, onze inschakeling
in het associatieve leven.